

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИДА ВАКИЛ ВА ВАКОЛАТ БЕРУВЧИНИНГ ҲУҚУҚ ВА МАЖБУРИЯТЛАРИ

Суванова Шахноза Эшпулатовна

Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги

Судьялар олий мактаби тингловчиси

АННОТАЦИЯ

Маълумки, қонун ҳужжатларида белгиланган асослардан келиб чиққан ҳолда, ваколат берувчи вакилга муайян ваколат беради, вакил эса шу ваколат доирасида ҳаракат қилган ҳолда нафақат ваколат берувчига нисбатан, балки учинчи шахслар учун ҳам ҳуқуқ ва мажбуриятларни вужудга келтиради.

Ҳар қандай муносабатларда бўлгани каби вакиллик муносабатларининг ҳам энг асосий элементларидан бири - бу тарафларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларидир.

калит сўзлар: *вакил, ваколат берувчи, вакиллик, ишончнома, қонуний вакиллик, ихтиёрий вакиллик.*

ABSTRACT

It is known that, based on the grounds established by law, the person giving authority gives certain authority to the representative, and the representative, acting within the scope of this authority, creates rights and obligations not only for the person giving authority, but also for third parties.

One of the most fundamental elements of representative relations, as in any relationship, is the rights and obligations of the parties.

Keywords: *representative, representation, power of representative, legal representation, voluntary representation.*

КИРИШ

Маълумки, қонун ҳужжатларида белгиланган асослардан келиб чиққан ҳолда, ваколат берувчи вакилга муайян ваколат беради, вакил эса шу ваколат доирасида ҳаракат қилган ҳолда нафақат ваколат берувчига нисбатан, балки учинчи шахслар учун ҳам ҳуқуқ ва мажбуриятларни вужудга келтиради.

Ҳар қандай муносабатларда бўлгани каби вакиллик муносабатларининг ҳам энг асосий элементларидан бири - бу тарафларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларидир. Вакиллик муносабатларидан келиб чиқадиган ҳуқуқ ва мажбуриятлар иккига бўлинади:

- 1) ваколат берувчи ва вакил ўртасидаги ҳуқуқ ва мажбуриятлар;
- 2) учинчи шахсларга нисбатан вужудга келадиган ҳуқуқ ва мажбуриятлар.

Шу билан бирга, вакиллик муносабатларидаги ҳуқуқ ва мажбуриятлар вакилликнинг турларига боғлиқ ҳолда ҳам ҳар хил ҳисобланади ва айни шу мезонлардан, яъни ҳуқуқ ва мажбуриятлар кимга нисбатан вужудга келганлигига, уларнинг вакилликнинг қайси турига мансублигидан келиб чиққан ҳолда вакиллик муносабатларидаги ҳуқуқ ва мажбуриятларнинг моҳияти ёритилади.

Вакиллик муносабатларида ваколат берувчи ва вакилнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари алоҳида аҳамият касб этади. Уларнинг мазмун-моҳияти вакилликнинг турларидан келиб чиққан ҳолда белгиланади.

Маълумки, вакиллик вужудга келиш асослари, амалга ошириш шакли, усули, мақсадларидан келиб чиққан ҳолда, ҳар хил турларга бўлинади. Лекин кўпчилик адабиётларда вакиллик асосан умумий тарзда турларга ажратилган:

- 1) қонуний вакиллик;
- 2) шартномавий вакиллик;
- 3) битим асосида вужудга келадиган вакиллик.

Биз ҳам шундан келиб чиққан ҳолда, биринчи навбатда, қонуний вакилликдаги ваколат берувчи ва вакилнинг ўзаро ва учинчи шахсларга нисбатан ҳуқуқ ва мажбуриятларини ёритиб беришни лозим билдик.

Демак, қонуний вакиллик ваколат берувчининг эркига боғлиқ бўлмаган ҳолда норматив ҳужжатлар асосида вакилга берилган ваколатлардан келиб чиқадиган вакиллик ҳисобланади. Қонуний вакиллар қуйидагилар ҳисобланади:

- ота-оналар, фарзандликка олувчилар;
- ҳомийлар ва васийлар;
- юридик шахс раҳбарлари.

Қонуний вакилликнинг ушбу шаклларида келиб чиқиб, улардаги ҳуқуқ ва мажбуриятлар турли хил саналади.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Маълумки, ота-она ўз болаларининг 18 ёшгача бўлган даврида қонуний вакиллари сифатида уларнинг мафаатларини ҳимоя қилади ва улар номидан ҳаракат қилади. Бунда улардан ҳеч қандай ҳужжат талаб этилмайди, фақат боланинг туғилганлиги тўғрисидаги гувоҳномасидаги ота-онаси деган жойда ёзилган исми-шарифларининг ўзи кифоя. Ушбу қонуний вакиллик шаклининг ўзига хос томони шундаки, бунда вужудга келадиган ҳуқуқ ва мажбуриятлар фақат учинчи шахсларга қаратилган ҳисобланади, яъни ваколат берувчи бола ва унинг вакили ота-онаси ўртасида бир-бирига нисбатан ҳуқуқ ва мажбуриятлар ўзига хос кўринишга эга. Бунда болада ота-онасига, учинчи шахсларга қаратилган ыфақат ҳуқуқлар бўлади, ота- онада эса болага нисбатан

мажбуриятлар бўлади, учинчи шахсларга нисбатан эса ҳуқуқ ва мажбуриятларга эга ҳисобланади. Буни Ўзбекистон Республикаси Оила кодексидаги нормалардан яққол кўрсак бўлади ва ушбу нормаларда болаларнинг қуйидаги ҳуқуқлари кўрсатилган:

- 1) оилада яшаш ва тарбияланиш ҳуқуқи;
- 2) боланинг ота-онаси ва бошқа қариндошлари билан кўришиш ҳуқуқи;
- 3) боланинг ҳимояга бўлган ҳуқуқи;
- 4) боланинг ўз фикрини ифода этиш ҳуқуқи;
- 5) боланинг исми, ота-онасининг исми ва фамилия олиш ҳуқуқи;
- 6) боланинг исми ва фамилиясини ўзгартириш ҳуқуқи;
- 7) болаларнинг оиладаги хусусий мулкга эга бўлиш ҳуқуқи;
- 8) боланинг суд томонидан ота-оналик ҳуқуқи чекланган ота-она билан кўришиши;
- 9) бобо, буви, ака-ука, опа-сингил ва бошқа яқин қариндошларнинг бола билан кўришиб туриш ҳуқуқи;

Вакилнинг (ота-онанинг) ҳуқуқлари:

- 1) ота-она ўз болаларига нисбатан тенг ҳуқуқга эгаллиги ҳуқуқи;
- 2) ота-она ҳуқуқ ва мажбуриятларининг тенглиги ҳуқуқи;
- 3) ота-онанинг болаларга таълим-тарбия бериш ҳуқуқи;
- 4) болаларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш ҳуқуқлари;
- 5) ота-оналик ҳуқуқини амалга ошириш ҳуқуқи;
- 6) боладан алоҳида яшаётган ота (она)нинг ота-оналик ҳуқуқини амалга оширишга бўлган ҳуқуқи;
- 7) ота-оналик ҳуқуқини ҳимоя қилишга бўлган ҳуқуқи;
- 8) ота-оналик ҳуқуқини тиклашга бўлган ҳуқуқи;
- 9) ота-оналик ҳуқуқи чекланишини бекор қилишни талаб этиш ҳуқуқи.

Ота-онанинг мажбуриятлари, асосан учинчи шахсларнинг ҳуқуқларини бузмаслик, уларнинг қонуний манфаатларига зиён этказмаслик, ноқонуний ҳаракатлардан ўзини тийиш ва ўз болалари номидан тузилган битимлардан келиб чиқадиган мажбуриятлар ҳисобланади.

Ушбу юқорида кўрсатиб ўтилган ҳуқуқ ва мажбуриятларни таҳлил этадиган бўлсак, оила қонунчилигида бола ва ота-онанинг шахсий номулкий ҳуқуқ ва мажбуриятлари уларнинг мулкый ҳуқуқларига нисбатан кенгроқ ёритилган ва кўпроқ этибор берилган. Ф.М.Отахўжаевнинг фикрича, қонунчиликда фойдаланилган «болаларнинг шахсий ҳуқуқлари» йиғма

хусусиятга эга бўлиб, турлича мазмунни ифодаладиган бир хил бўлмаган мақсадларни назарда тутди. Вояга етмаганларнинг шахсий ҳуқуқлари қуйидаги биринчи даражали ва мустақил шахсий ҳуқуқларга бўлиш мумкин:

- оилада яшаш ва тарбияланиш ҳуқуқи;
- ота-онаси ва бошқа қариндошлари билан кўришиш ҳуқуқи;
- ўзини ҳимоя қилишга бўлган ҳуқуқи;
- ўз фикрини эркин ифода этиш ҳуқуқи;
- исм, ота исми ва фамилия олиш ҳуқуқи.¹

Н.Ашурова эса оила кодексига ҳамда фуқаролик кодексига сиҳат-саломатликка бўлган ҳуқуқни шахсий номулкий ҳуқуқ сифатида кўшиш мақсадга мувофиқ, деб таъкидлайди². Фикримизча, муаллифнинг ушбу таклифи ўринли. Чунки илмий адабиётларда сиҳат-саломатликка бўлган ҳуқуқ шахсий номулкий ҳуқуқ сифатида кўрилади³.

Қонуний вакиллик шаклларида яна бири ҳисобланган юридик шахс раҳбарларининг ўз раҳбарлиги остидаги юридик шахс номидан амалга оширадиган вакиллиги ўзига хос хусусиятга эга. Ушбу вакилликни қонуний вакилликнинг бир кўриниши сифатида баҳоланиши биринчидан, юридик шахс раҳбари ҳеч қандай ишончномасиз юридик шахс номидан ҳаракат қилиш ҳуқуқига эгаллиги, яъни корхона раҳбари корхона номидан бошқа субъектлар билан муносабатларга киришганда махсус ёзма ваколатномасиз иш юритишга ҳақли⁴, иккинчидан, ваколат берувчи сифатида юридик шахс ўз раҳбарига ўз хоҳиш-эркидан келиб чиққан ҳолда эмас, балки муайян қонун ҳужжатлари асосида, фаолият мақсадларидан, устав ва низомидан келиб чиққан ҳолда ваколат бермоқда. Ушбу вакиллик шаклида раҳбар ва юридик шахс ўртасидаги ҳуқуқ ва мажбуриятларга, иккинчидан раҳбарнинг учинчи шахслар билан бўлган муносабатларидаги ҳуқуқ ва мажбуриятларга тўхталадиган бўлсак, биз асосан раҳбарнинг учинчи шахслар билан муносабатларидаги ҳуқуқ ва мажбуриятлари эътибор қаратишимиз зарур. Чунки юридик шахс ва раҳбар ўртасидаги ҳуқуқ ва мажбуриятлар меҳнат қонунчилиги нормалари билан тартибга солинади. Шу боис биз раҳбар ва учинчи шахслар ўртасидаги ҳуқуқ ва мажбуриятлари ҳақида фикр юритишни лозим топдик.

Қонуний вакиллик шаклларида яна бири васийлик ва ҳомийлик ҳисобланади. Вакилликнинг бу шакли қонуний вакилликнинг энг асосий ва

¹ Отахўжаев Ф.М. Ўзбекистон Республикаси оила ҳуқуқи. Дарслик –Тошкент, ТДЮИ 2005. 161 б.

² Ашурова.Н. Вояга етмаганларнинг фуқаролик-ҳуқуқий муносабатлардаги иштироки. Дисс. Ю.ф.н.- Тошкент, 2008.

³ Федорова М.Ю. Медицинское право. М.: Владос. 2003. 96 б. (320).

⁴ Зокиров. И.Б. Фуқароликҳуқуқи. Ўқисм.Тошкент.:2006. -б 176.

муҳим шаклларида бири ҳисобланиб, уни тартибга солиш давлат ва жамият ривожланишида муҳим аҳамият касб этади. Чунки бу вакиллик бевосита ўсиб келаётган ёш авлод тарбияси, ривожланиши, уларнинг камол топиб жамиятда ўз ўрнини топиб, давлат ривожланишига ўз ҳиссасини қўшиши, шу билан бирга, жамиятдаги айрим муомала лаёқати чекланган ва лаёқатсиз шахсларга ёрдам кўрсатиш каби инсонпарварлик, меҳр-оқибат билан боғлиқ ҳисобланади. Шу боис бу вакилликка оид ҳуқуқий муносабатлар Ўзбекистон Республикасининг “Фуқаролик” кодекси, “Оила” кодекси, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 12 апрелдаги “Васийлик ва ҳомийлик тўғрисида”ги низоми, 2014 йил 2 январдаги Ўзбекистон Республикасининг “Васийлик ва ҳомийлик тўғрисида”ги қонуни билан тартибга солинади. Қонунчилик соҳасида айниқса “Васийлик ва ҳомийлик тўғрисида”ги янги қонуннинг қабул қилиниши давлатимизнинг болаларга ғамхўрлигининг ёрқин исботидир. Шунингдек, ушбу қонунда васийлик ва ҳомийлик институтлари инсон манфаатларини таъминлашнинг муҳим воситаси эканлиги белгиланди⁵.

Ўзбекистон Республикаси ФКнинг 32-моддасига кўра, васийлик ва ҳомийлик муомалага лаёқатсиз ёки муомалага тўлиқ лаёқатли бўлмаган фуқароларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш учун белгиланади. Вояга етмаганларга васийлик ва ҳомийлик уларни тарбиялаш мақсадида ҳам белгиланади. Ўзбекистон Республикаси ОК 173-моддасида эса васийлик ва ҳомийлик ота-она қаровисиз қолган болалар устидан уларни тарбиялаш, тарбиялаш ва таълим бериш мақсадида, шунингдек, уларнинг шахсий ва мулкӣ ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш учун белгиланади, деб кўрсатилган. Ҳ. Р.Раҳманқулов фикрича, васийлик ва ҳомийлик ота-онасиз қолган ёки уларнинг ёрдмидан, ҳомийлигидан маҳрум бўлган болаларни тарбиялашнинг, уларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилишнинг муҳим воситаларидан иборат⁶. Айрим адабиётларда васийлик ва ҳомийлик ўз ҳуқуқ ва манфаатларини ўзлари мустақил ҳимоя қилишга қийналадиган ёки эплай олмайдиган фуқароларни ҳимоя қилиш усули эканлиги, вояга етмаганлар учун эса васийлик ва ҳомийлик уларни оилада тарбияланиши учун имконияти эканлиги қайд этилган⁷. Ш.Р.Юлдашевнинг таъкидлашича эса, васийлик ва ҳомийлик ота-онанинг қарамоғидан маҳрум бўлган болаларга ҳамда суд тартибида муомалага лаёқатсиз ва муомала лаёқати чекланган деб топилган шахсларга нисбатан таъминот бериш, уларни тарбиялаш, таълим бериш ва

⁵ Рўзиназаров.Ш.

⁶ Раҳмонқулов. Ҳ. Фуқаролик ҳуқуқининг субъектлари. –Тошкент:, 2008.-б 36.

⁷ Муаллифлар жамоаси. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексига шарҳ I-жилд.-Тошкент:Vektor-press,2010.-б 86.

парваришлаш, шунингдек шахсий ҳамда мулкӣ ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилишга қаратилган фаолиятдир⁸.

Демак, муомалага лаёқатсиз, муомала лаёқати чекланган ёки муомала лаёқатли бўлса да касал шахсларга қонунда белгиланган тартибда васий ва ҳомийлар бириктирилганидан кейин қонуний вакилликга оид ҳуқуқий муносабатлар вужудга келади. Бу муносабатлар биринчи, ваколат берувчи билан вакил ўртасидаги ҳуқуқ ва мажбуриятлар, иккинчи, учинчи шахсларга нисбатан вужудга келадиган ҳуқуқ ва мажбуриятлардан иборатдир.

Ўзбекистон Республикасининг “Васийлик ва ҳомийлик тўғрисида”ги қонунда нафақат васий ва ҳомийларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари, балки васийлик ва ҳомийликдаги шахсларнинг ҳуқуқлари ҳам алоҳида нормада кўрсатилган.

Ушбу Қонуннинг 37-моддасида назарда тутилган ҳолларда васийликдаги ёки ҳомийликдаги шахсларнинг мулкӣ ҳуқуқларига дахл қиладиган ҳаракатларни амалга оширишда васийлик ва ҳомийлик органларининг рухсатларини олиши, яъни васий ва ҳомийлар айрим битимларни тузишни фақат васийлик ва ҳомийлик органларининг рухсатлари билангина амалга ошира олади, акс ҳолда бу битим ҳақиқий эмас деб топилиши мумкин. Е.А.Суханованинг фикрича васий ва ҳомий қуйидаги битимларни туза олмайди:

- Айирбошлаш, ҳадя, гаров ва х.к;
- Васий ёки ҳомийликдаги шахснинг мол-мулкининг бўлиниши, маълум бир қисмининг йўқолиши ёки камайишига олиб келадиган шартнома ва битимлар⁹.

Ҳозирги кундаги янгидан қабул қилинган “Васийлик ва ҳомийлик тўғрисида”ги қонуннинг аҳамиятли тамони, унда васийлик ва ҳомийликдаги шахсларнинг ҳам ҳуқуқлари аниқ тарзда алоҳида нормада кўрсатилганлиги ҳисобланади, яъни қонуннинг 33-моддасида васий ва ҳомий шахсларнинг ҳуқуқлари белгиланган.

Аммо ушбу қонунда васийлик ва ҳомийликдаги шахсларнинг мажбуриятлари кўрсатилмаган. Агар мантиқан фикр юритадиган бўлсак, васийликдаги шахслар мажбуриятларни бажариши мумкин эмаслиги тўғри, лекин ҳомийликдаги шахслар билан васийликдаги шахслар ўртасида нафақат ақлий ҳолат бўйича, балки юридик ҳолат бўйича ҳам фарқ бор. Чунки

⁸ Юлдашева Ш.Р. Фуқаролик ва онла ҳуқуқида васийлик ва ҳомийликнинг моҳияти, уни амалга ошириш усуллари. Автореф. Дисс...ю.ф.н. –Тошкент, 2005. -6 б.

⁹ Гражданское право. Учебник, I том, 3- ое издание под ред Е.А.Суханова. –Москва, Волтерс Клувер, 2005, с 189.

Р.Ж.Матқурбанов таъкидлаганидек, вояга етмаганлар фуқаролик ҳуқуқ субъектчилигининг таҳлили унинг ривожланиб бориш хусусиятини аниқлаб беради. Чунки вояга етмаган шахсларнинг ривожланиши давомида уларнинг ҳуқуқ субъектчилиги қонунчиликда белгиланган муайян ёшга етиш билан муомала лаёқати ҳажмининг кенгайиши эвазига бир неча маротаба ўзгаради. Бинобарин, муайян ёшга етиш билан вояга етмаган шахсларнинг ҳуқуқ субъектчилиги янги ҳуқуқлар билан бойиб боради¹⁰. Назаримизда, айнан шу боис ҳомийликдаги шахсларнинг мажбуриятлари қонунда ўз ифодасини топса мақсадга мувофиқ бўлар эди. Сабаби, Ўзбекистон Республикаси ФКнинг 27, 31-моддаларида муомала лаёқатини чекланган шахслар ва ўн тўрт ёшдан ўн саккиз ёшгача бўлган вояга етмаганлар вояга етмаганлар ўзлари етказган зарар учун ушбу кодексга мувофиқ жавобгар бўлиши кўрсатилган. Соғлиғининг ҳолатига кўра, ҳомийлик белгиланган вояга етган муомалага лаёқатли фуқароларга эса ўз-ўзидан жавобгар эканлиги маълум. Чунки ҳомийлик васийликдан фарқли ўлароқ, асосий вазифаси шахсга кўмаклашиш ва ёрдам беришдан иборатдир. Шу боис фикримизча, ушбу қонуннинг 33¹⁻ моддаси қўшилиб, унда ҳомийликдаги шахсларнинг мажбуриятлари сифатида қуйидагилар кўрсатилиши лозим:

- 1) ҳомийни ҳурмат қилиши;
- 2) ҳомийнинг шани, қадр-қимматини камситмаслиги;
- 3) жамоат олдида ва бошқа жойларда ҳомийнинг обрўсига путур етказадиган, унинг номига иснод келтирадиган ҳаракатлардан ўзини тийиши;
- 4) ҳомийнинг шахсий, оилавий ва ўзи билан ҳомий ўртасидаги муносабатларга оид маълумотларни сир тутиши;
- 5) ҳомийнинг ўз ҳуқуқ ва мажбуриятларини амалга оширишига тўсқинлик қилмаслик ва унга буларни бажаришда ёрдамлашиш;
- 6) ҳомийнинг маслаҳат ва кўрсатмаларига амал қилиш;
- 7) ҳомийнинг соғлиғига ва мол-мулкига зиён етказмаслик.

Демак, васийлик ва ҳомийлик тўғрисидаги қонун ҳужжатларини таҳлил этадиган бўлсак, шуни таъкидлаш керакки, ҳозирги кундаги қонунчиликда васийлик ва ҳомийликдаги шахсларнинг нафақат шахсий номулкий ҳуқуқлари шу билан бирга, уларнинг мулкӣ ҳуқуқларига ҳам алоҳида аҳамият берилган, бунга яққол мисол сифатида Ўзбекистон Республикасининг “Васийлик ва ҳомийлик тўғрисида”ги қонуни VII боби “васийликдаги ёки ҳомийликдаги шахсларнинг мулкӣ ҳуқуқларини ҳимоя қилиш” деб белгиланганлигини

¹⁰ Матқурбанов Р.Ж. Проблемы правосубъектности граждан (физических лиц) в гражданском праве. Автореф. дисс...д.ю.н. –Ташкент, 2008. – с 14 .

кўрсатиб ўтишимиз мумкин. Албатта, бу бежизга эмас, сабаби васийлик ва ҳомийликдаги шахслар ҳам фуқаролик ҳуқуқининг барча субъектлари қатори мулкдор бўлиш ҳуқуқига эга. Н.Ашурованинг фикрича, ҳар қандай фуқаро ёшидан қатъи назар мулкдор бўлишга ҳақлидир. Бошқача айтганда, вояга етмаганларнинг мулкка эгалик ҳуқуқи вояга етганларнинг ҳуқуқ лаёқатидан фарқланмайди. Фақатгина мулк ҳуқуқини амалга ошириш имконияти вояга етган ва вояга етмаган фуқароларда фарқланиши мумкин. Вояга етмаганлар мулкка эгалик ҳуқуқини амалга оширишда ўзлари эмас, вакиллари орқали муносабатга киришишади¹¹. Айрим илмий адабиётларда ҳам мулкдорни ўз мол-мулкидан фойдаланиш ҳуқуқи унинг томонидан ёхуд у томонидан тайинланган шахслар томонидан амалга оширилиши назарда тутилган¹², яъни васийлик ва ҳомийликдаги шахслар ҳам ўз мол-мулкни тасарруф этишда айнан ўз вакилларидан фойдаланадилар. Шу билан бирга, Н.Ашурова таъкидлашича, вояга етмаган мулкдор бевосита ўзи ёки вакиллари кўмагида таъсисчи сифатида юридик шахсларнинг тадбиркорлигида иштирок этишлари мумкин¹³. Ж.Юлдашев эса жисмоний шахслар муомала лаёқатига эга бўлсалар ёки вакиллари орқали муассис бўлишлари мумкинлигини таъкидлаб ўтган¹⁴. Назаримизда, муаллиф бу ҳолатда вакилликнинг ҳарқандай турини назарда тутган. Айрим адабиётларда ҳозирги кунда амалиётда вояга етмаганларнинг мол-мулкларини турли тижорат ташкилотларига хисса сифатида қўшиш ҳолатлари учраётганлиги кўрсатилган¹⁵. Аммо Н.Ашурованинг фикрича, қонунчиликда вояга етмаганларнинг тижоратчи юридик шахслар фаолиятида иштироки, мулкӣ бадаллар, ҳиссалар қўшиш имкониятининг мавжудлиги ҳақида нормалар мавжуд эмас. Ушбу муаммоли масалани мол-мулкни ишончли бошқаришга бериш институтини қўллаш орқали ҳал қилиш ҳам мумкин¹⁶. Б.Р.Топилдиев ҳозирги кунда васийлик ва ҳомийликдаги шахслар мол-мулкни ишончли бошқаришга беришнинг шартномавий тартибини жорий этишга алоҳида эътибор қаратиш, бунда васийлик ва ҳомийлик органларининг ҳуқуқий саводхонлигини ошириш лозимлиги, шу билан бирга, ФКга ва “Ўзбекистон Республикасида васийлик ва ҳомийлик тўғрисида”ги Низомга “васийлик ва

¹¹Ашурова.Н. Вояга етмаганларнинг фуқаролик-ҳуқуқий муносабатлардаги иштироки. Дисс. Ю.ф.н.- Тошкент, 2008.

¹² Баратов. М. Х. Мулк ҳуқуқи.Т.:2009.-6 58.

¹³ Ашурова.Н. Вояга етмаганларнинг фуқаролик-ҳуқуқий муносабатлардаги иштироки. Дисс. Ю.ф.н.- Тошкент, 2008.

¹⁴ Юлдашев Ж.И. Акциядорлик жамиятлари - фуқаролик ҳуқуқининг субъекти сифатида. -Тошкент, ТДЮИ. 2004. –78 б.

¹⁵ Топилдиев Б.Р. Мол-мулкни ишончли бошқаришнинг вужудга келиш асослари. –Тошкент, Фалсафа ва ҳуқуқ институти нашриёти. 2007. 57 б.

¹⁶ Ашурова.Н. Вояга етмаганларнинг фуқаролик-ҳуқуқий муносабатлардаги иштироки. Дисс. Ю.ф.н.- Тошкент, 2008.

ҳомийликдаги шахс мол-мулкни бошқаришнинг шартномавий тартиби” номли модда киритилишини мақсадга мувофиқ эканлигини таъкидлайди¹⁷. Лекин фикримизча, ушбу муаллифларнинг таклифларига тўлиқ қўшилиб бўлмайди, сабаби биринчидан, Ўзбекистон Республикасининг “Васийлик ва ҳомийлик тўғрисида”ги қонунга мувофиқ васийликдаги ва ҳомийликдаги шахсларнинг мол-мулки васийлик ва ҳомийлик органларининг назорати остида васий ва ҳомийлар томонидан тасарруф этилади. Сабаби, Л.Ю.Михеева таъкидлаганидек, васийликка олинувчининг шахси ва мулки юзасидан ғамхўрлик қилиш вазифасини битта шахс (васий ёки ҳомий) бажариши мумкин. У бу соҳада тегишли имкониятга эга бўлиб, нафақат бола тарбияси билан, балки унинг сармояси ўсиши билан ҳам шуғулланиши мумкин. Шу билан бирга, васийлик остидаги шахснинг мол-мулки мавжуд бўлмаслиги мумкин, бунда эса уни қўриқлаш билан боғлиқ муаммо ҳам бўлмайди¹⁸. Бундан ташқари, васийлик ва ҳомийлик органларига васийлик ва ҳомийликдаги шахслар мол-мулкни ишончли бошқаришга беришдан кўра уларни ўз назорати остида васийларга ёки ҳомийларга тасарруф эттириш ҳар томонлама қулай ҳисобланади ва бу мол-мулкнинг йўқ бўлиб кетишининг олдини олади. Иккинчидан, масаланинг иқтисодий томони билан боғлиқ, яъни васийликдаги ва ҳомийликдаги шахсларнинг мол-мулки васийлик ва ҳомийлик органларининг назорати остида васий ва ҳомийлар томонидан тасарруф этиш, уларнинг мол-мулкни ишончли бошқаришга беришдан кўра арзон. Чунки, Ҳ.Раҳмонқулов таъкидлаганидек, васий ва ҳомий бўлиш фахрли вазифа ва одамийлик, қариндош-уруғчилик бурчи сифатида тан олинади. Шунинг учун ҳам васийга ва ҳомийга уларнинг хизмати учун қандайдир бир шаклда бўлмасин мукофот қонунда назарда тутилмайди¹⁹.

Вакиллик институтида қонуний вакилликдан ташқари, шартномавий вакиллик, ундаги ваколат берувчининг ва вакилнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари ҳам муҳим аҳамият касб этади. Шарномавий вакилликда энг кўп бўладиган вакиллик бу - топшириқ шартномаси асосида амалга ошириладиган вакилликдир.

Ўзбекистон Республикаси ФКнинг 817-моддасига кўра, топшириқ шартномаси бўйича бир тараф (вакил) иккинчи тараф (топшириқ берувчи)нинг номидан ва унинг ҳисобидан муайян юридик ҳаракатларни содир этиш

¹⁷ Топилдиев Б.Р. Мол-мулкни ишончли бошқаришни фуқаролик-ҳуқуқий тартибга солиш. Автореф. Дисс...ю.ф.н. –Тошкент, 2008. -19 б.

¹⁸ Михеева Л.Ю. Доверительное управление в деятельности органов опеки и попечительства. Учебно-практическое пособие.-Барнаул, 1998.-С.133-134.

¹⁹ Раҳмонқулов. Ҳ. Фуқаролик ҳуқуқининг субъектлари. –Тошкент:, 2008. -б 40 .

мажбуриятини олади. Вакил тузган битим бўйича ҳуқуқ ва мажбуриятлар бевосита топшириқ берувчида вужудга келади.

Топшириқ вакил томонидан бир ёки бир неча муайян юридик ҳаракатларни содир этиш ҳақида ёки топшириқ берувчининг ишларини унинг кўрсатмаларига мувофиқ юритиш ҳақида берилиши мумкин.

Назаримизда, Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодекси 820-моддасидаги вакилнинг мажбуриятлари қуйидагилар билан тўлдирилса мақсадга мувофиқ бўлар эди:

- 1) топшириқни топшириқ берувчининг кўрсатмалари доирасида бажариш;
- 2) ўзбошимчалик билан кўрсатмалардан четга чиқмаслик, агар вазият тақозо этса чиқиш ва ваколат берувчига хабар бериши шарт;
- 3) ўзига боғлиқ болмаган ҳолатларда, вазиятнинг жиддий ўзгариши, ваколат берувчининг манфаати хавф остида қолганлигини огоҳлантириш;
- 4) ўзига маълум ахборотларни сир сақлаш.

Шу билан бирга, қуйидаги ҳуқуқлар:

- 1) кўрсатмаларнинг аниқ кўрсатилишини, тушунтирилишини талаб этиш;
- 2) кўрсатма берилмаса ваколат берувчининг манфаатларини кўзлаб ҳаракат этиш;
- 3) вазият тақозо этса четга чиқиш;
- 4) топшириқни бажаришни ўз ўринбосарига топшириш;
- 5) шарномадан воз кечиш ҳуқуқлари;
- 6) топшириқ, вазият ҳақида ваколат берувчи билан маслаҳатлашиш ва ўз фикрини билдириш.

Ўзбекистон Республикаси ФКнинг 821-моддасида топшириқ берувчининг мажбуриятлари сифатида қуйидагилар кўрсатилган:

- вакилни топшириқни бажариш учун зарур маблағлар билан таъминлаши;
- вакил шартномага мувофиқ бажарган ишни кечиктирмасдан қабул қилиб олиши;
- вакил топшириқни бажариш учун қилган зарур харажатларни тўлаши;
- топшириқ бажарилганидан кейин, агар қонун ҳужжатларида ёки шартномада назарда тутилган бўлса, вакилга ҳақ тўлаши шарт.

Фикримизча, бу моддадаги мажбуриятларга қуйидаги мажбуриятларни ҳам қўшсак бўлади:

- 1) кўрсатмаларни аниқ ва тўғри кўрсатиш;

2) топшириқ бўйича барча маълумотларни тақдим этиш ва бошқа мажбуриятларни кўрсатишимиз мумкин.

Хулоса сифатида шуни таъкидлаш лозимки, ҳозирги кунда қонунчилигимизда вакиллик институти субъектларининг ҳуқуқий мақоми мустаҳкамлигига қарамай, ҳалиям айрим камчиликлар сезилади, айниқса уларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари аниқ, тўлиқ тарзда кўрсатилмаган. Айрим вакиллик шаклларида эса бошқа норматив ҳужжатларга ҳавола қилиш кўринишида берилиб ўтилган. Бу эса ушбу муносабатларда чалкашликларни ва оқсоқ ҳолатларни вужудга келтириши мумкин. Шунинг учун юқоридаги таклифлар қонунчиликда ўз аксини топса вакиллик институтининг ҳуқуқий тартибга солиниши янада мустаҳкамланган бўлар эди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР: (REFERENCES)

1. Отахўжаев Ф.М. Ўзбекистон Республикаси оила ҳуқуқи. Дарслик –Тошкент, ТДЮИ 2005. 161 б.
2. Ашурова.Н. Вояга етмаганларнинг фуқаролик-ҳуқуқий муносабатлардаги иштироки. Дисс. Ю.ф.н.- Тошкент, 2008.
3. Федорова М.Ю. Медицинское право. М.: Владос. 2003. 96 б. (320).
4. Иброҳимов, А. А. Ў. (2021). КОРПОРАЦИЯНИ БОШҚАРИШДА ФИДУЦИАР МАЖБУРИЯТЛАР ВА УЛАРНИ ЎЗБЕКИСТОНДА ҚўЛЛАШ ИМКОНИЯТЛАРИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(10), 841-853.
5. Зокиров. И.Б. Фуқаролик ҳуқуқи. I қисм.Тошкент.:2006. -б 176.
6. Раҳмонкулов. Ҳ. Фуқаролик ҳуқуқининг субъектлари. –Тошкент:, 2008.-б 36.
7. Ibrohimov, A. A. M. O. G. L., & Nechaeva, E. V. (2022). XALQARO INVESTITSIYA HUQUQIDA MILLIY REJIM VA ENG QULAY SHARTLAR REJIMI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(2), 414-425.
8. Муаллифлар жамоаси. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексига шарҳ I-жилд.-Тошкент:Vektor-press,2010.-б 86.
9. Ibrohimov, A. A. O., Koryogdiyev, B. U. O., & Tojiboyev, S. Z. (2022). KORPORATIV NIQOBLARNI OLIV TASHLASH KONSEPSIYASI VA UNI O'ZBEKISTON KORPORATIV HUQUQIDA TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(1), 1068-1082.

10. Юлдашева Ш.Р. Фуқаролик ва оила ҳуқуқида васийлик ва ҳомийликнинг моҳияти, уни амалга ошириш усуллари. Автореф. Дисс...ю.ф.н. –Тошкент, 2005. -6 б.
11. O'G'Li, A. A. M. (2022). KORPORATSIYA USTAV KAPITALI FUNKSIYALARI VA UNGA OID MILLIY QONUNCHILIK NORMALARINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI. *Academic research in educational sciences*, 3(8), 109-113.
12. Гражданское право. Учебник, I том, 3- ое издание под ред Е.А.Суханова. – Москва, Волтерс Клувер, 2005, с 189.
13. Azimjon, I. (2022). ZARAR–YURIDIK SHAXS ISHTIROKCHILARI VA BOSHQARUV ORGANLARI FUQAROLIK-HUQUQIY JAVOBGARLIGINING ZARURIY SHARTI SIFATIDA.
14. Матқурбанов Р.Ж. Проблемы правосубъектности граждан (физических лиц) в гражданском праве. Автореф. дисс...д.ю.н. –Ташкент, 2008. – с 14 .
15. Юлдашев Ж.И. Акциядорлик жамиятлари - фуқаролик ҳуқуқининг субъекти сифатида. -Тошкент, ТДЮИ. 2004. –78 б.
16. Ibrohimov, A. A. M. O. G. (2023). IJARA MUNOSABATLARIDA IJARA HAQINI TO'LASH BILAN BOG'LIQ MASALALAR. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3(2), 607-612.
17. Михеева Л.Ю. Доверительное управление в деятельности органов опеки и попечительства. Учебно-практическое пособие.-Барнаул, 1998.-С.133-134.